

PIOTR STEFANIAK
Kraków – Budapeszt
<https://orcid.org/0000-0002-1880-3237>
piotrmarianstefaniak@gmail.com

Klasztor dominikanek na Wyspie Zajęcej w Budzie (1252–1637) jako przykład ojcowskiej fundacji monarszej (1)

1. Prezentacja zasobu źródłowego – 2. Wokół fundacji – 3. Wygląd klasztoru i jego uposażenie – 4. Dzieje klasztoru w czasie panowania Arpadów

W środkowej Europie w XIII i XIV w. nie było licznych klasztornych fundacji monarszych, które zostały stworzone po to, aby w swych murach zabezpieczały przyszłość córek władców. Na terenie Polski, Pomorza, Śląska, Czech, Moraw, Węgier i Siedmiogrodu znamy nieliczne takie przypadki, niemniej każdy z nich był klasztorem mocno eksponowanym, prestiżowym i posiadającym status kluczowego ośrodka zarówno w przestrzeni duchowości, jak i rozwoju cywilizacyjnego, gospodarczego i kulturalnego. Założenia klasztorne były często wybitnymi dziełami władców. Tak było również w przypadku klasztoru dominikanek na Wyspie Zajęcej (dziś Małgorzaty) w Budzie, obecnie Budapeszcie, który ufundował król Węgier Béla IV (1206–1270) dla swej córki, Małgorzaty (1242–1270). Od połowy XIII w. stał się on najważniejszym żeńskim klasztorem w całych Węgrzech i jednym z najbardziej eksponowanych w Europie Środkowej – obok śląskiej Trzebnicy, czeskiego opactwa św. Jerzego w Pradze, klasztoru św. Agnieszki w Pradze, prepozytury Norbertanek w Doksanach, dwóch morawskich opactw Cysterek: *Porta Coeli* w Předklášteří i w Starym Brnie oraz polskich klasztorów: Norbertanek w Strzelnie i Zwierzyńcu, Klarysek w Starym Sączu i Benedyktynek w Staniątkach.

Gdy chodzi o klasztory żeńskie, które władcy fundowali z myślą o swoich córkach, to na terenie środkowoeuropejskim w XIII i XIV w. istniały jedynie dwa, mianowicie ten, który zostanie przedstawiony, oraz drugi, także dominikański, który w 1299 r. ufundował dla swej córki Eufemii w Raciborzu książę górnośląski Przemysław¹. Tylko one powstały, by odpowiedzieć na uczyniony przez władców ślub, że nowo narodzona córka zostanie oddana Bogu na wyłączność. I o ile nie znamy motywów, którymi kierował się książę z Raciborza², to wiemy, że król Béla IV uczynił ślub, widząc, jak Mongołowie w 1241 r. zalewają jego państwo, a wizja totalnej katastrofy Węgier stała się niezwykle realna. W tej sytuacji para monarsza przyrzekła Bogu, że gdy się urodzi im córka, co stało się 27 stycznia 1242 r., to będzie ona „ofiara prześlągalną za uratowanie narodu”. Wiosną 1242 r. Tatarzy opuścili Węgry i król, wypełniając ślub, przekazał trzyipółletnią Małgorzatę do klasztoru dominikanek w Veszprém. Przebywała tam do 10. roku życia, a w tym czasie jej ojciec wznosił – specjalnie dla niej – nowy, wspaniały klasztor na Wyspie Zajęczej na Dunaju³.

Wcześniej władcy środkowoeuropejscy fundowali, i to dość licznie, klasztory żeńskie, do których wstępowały ich córki, ale nie mamy jednoznacznych danych, aby w tych fundacjach upatrywać materialnego zabezpieczenia ich przyszłości. Dlatego wymienimy tylko dwie, które mogły powstać po to, aby stać się miejscem schronienia dla księżniczek. Pierwsze to Żukowo – prepozytura kanoniczek Zakonu Premonstratenskiego ufundowana w 1209 r. przez księcia (namiestnika) pomorskiego Mściwoja I Sobiesławica (1160–1219/1220) dla trzech jego córek: Witosławy (1205–1290), która została w nim magistram, oraz dwóch innych, których imion nie znamy⁴. Drugi przypadek zaistniał w 1295 r. na Śląsku, gdy książę jaworski, lwówecki i świdnicki Bolko I Surowy (1252/1256–1301) ufundował klasztor Klarysek w Strzelinie. Uczynić to miał dla swej córki, Beatrix (1292–1322), która jednak nie została mniszką i ok. 1309 r. wyszła za mąż za księcia Górnej Bawarii Ludwika IV (1282–1347). W jej miejsce mniszką została najmłodsza jej siostra – Anna (1301/1302–1332/1334), od 1327 r. (za papieską dyspensą) ksieni klasztoru⁵.

¹ Piotr Stefaniak. 2006. *Dominikanki raciborskie. Studia na jubileusz 700-lecia fundacji klasztoru Świętego Ducha w Raciborzu i 800-lecia założenia mniszek Zakonu Kaznodziejskiego*. Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna „WAW” Grzegorz Wawoczny.

² Konstanty Prus. 1910. *Świątobliwa księżniczka Ofka i klasztor P.P. Dominikanek w Raciborzu*. Bytom: Wydawnictwo „Katolik”.

³ Stanisław Sroka. 2004. „Księżniczka z wyspy”. *Miejsca Święte* 3: 21–23.

⁴ Theodor Hirsch. 1853. „Das Kloster Zuckau und seine Umgebungen während des 13. und 14. Jahrhunderts”. *Neue Preußische Provinzialblätter* 3: 6.

⁵ Patrycja Gąsiorowska. 2000. „Klaryski z dynastii Piastów”. *Nasza Przyszłość* 94: 132.

Co ciekawe, ani w Czechach, Morawach, Małopolsce, Wielkopolsce czy na Mazowszu nie doszło do fundacji klasztoru, który gwarantowałby przyszłość księżych córek. Dlatego dzieje założenia konwentu dominikanek na Wyspie Zajęcej pod Budą wydają się bardzo jednostkowe, a zatem godne uwagi, tym bardziej, że w polskiej historiografii pozostaje on omal nieznany. Pojawia się on wyłącznie w kontekście omawiania jego najśłynniejszej mniszki – św. Małgorzaty Węgierskiej, córki króla Béli IV. W przeciągu ostatnich 100 lat pobocznie sprawę klasztoru poruszali: Kornél Bőle⁶, Cecylian Niezgoda⁷, Stanisław Sroka⁸, autor niniejszego przedłożenia⁹ i Romuald Kaczmarek¹⁰, z tym, że o samym klasztorze wypowiadali się tylko Kornél Bőle i piszący te słowa.

W sytuacji, gdy w polskiej przestrzeni naukowej najśłynniejszy trzynastowieczny klasztor na Węgrzech, jakim był konwent dominikanek na Wyspie Zajęcej, jest omal nieznany, warto spróbować wypełnić tę lukę. Należy więc przywołać jego dzieje, specyfikę organizacji i funkcjonowania w kolejnych stuleciach. Znajomość historii tego ośrodka jest o tyle istotna, że razem z konwentami Benedyktynów z Pragi i Staniątek, Cystersów z Trzebnicy i Brna, Norbertanów z Doksan, Strzelna, Zwierzyńca i Braszowa, a także Klarysek z Pragi, Wrocławia, Starego Sącza i Budy wywarł on istotny wpływ na dzieje monastycyzmu w Europie Środkowej. Warto też dodać, że konwent dominikanek z Wyspy Zajęcej od XIV w. miał potężną konkurencję w postaci klasztoru Klarysek w Óbudzie, który ufundowała królowa węgierska Elżbieta Łokietkówna – córka Jadwigi Kaliskiej i wnuczka bł. Jolenty Arpadówny (1244–1304)¹¹.

⁶ Kornél Bőle. 1932. *Życiorys bł. Małgorzaty (królowny-dominikanki)*. Lwów: Wydawnictwo Ojców Dominikanów.

⁷ Cecylian Niezgoda. 2002. *Blogosławiona Jolenta wśród Arpadów i Piastów*. Kraków: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów.

⁸ Sroka. 2004. „Księżniczka z wyspy”, 21–23.

⁹ Piotr Stefaniak. 2006. *Dzieje mniszek w krajach słowiańskich*. Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna „WAW” Grzegorz Wawoczny, 243–247; Piotr Stefaniak. 2009. „Dekret papieża Piusa XII źródłem do dziejów życia św. Małgorzaty Węgierskiej OP”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 91: 329–334; Piotr Stefaniak. 2011. *Św. Małgorzata Węgierska*. Kraków: Wydawnictwo WAM; Piotr Stefaniak. 2016. *Szent Margit legendája irtá Ráskai Lea OP nővér a Boldog Szűz Buda Szigetén lévő domonkos apácakolostorában 1510-ben. Legenda św. Małgorzaty w klasztorze dominikanek na Wyspie Blogosławionej Dziewicy pod Budą w 1510 r. przepisała mniszka Lea Ráskai OP*. Tłum. Sylwester Rostetter: Wrocław: Wydawnictwo TUM; Piotr Stefaniak. 2019. „Potęga świętości. Św. Małgorzata Arpadówna OP (1242–1270)”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 39 (1): 131–150; Piotr Stefaniak. 2022. *Żywot bardzo cudowny św. Małgorzaty córki króla Beli Czwartego*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 11–15.

¹⁰ Romuald Kaczmarek. 2010. „Das Grabmal der Hl. Margarete von Ungarn. Versuch einer Neubestimmung des künstlerischen Ursprungs und der Entstehungszeit”. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 51: 5–22.

¹¹ Klasztor Klarysek pw. Najświętszej Maryi Panny w Óbudzie ufundowała w 1334 r. Elżbieta Łokietkówna, żona króla Węgier Karola Roberta i matka Ludwika Wielkiego. Mniszki wprowadziły się w 1346 r., gdy papież Klemens VI potwierdził fundację i zezwolił królowej na mianowanie ksieni.

1. Prezentacja zasobu źródłowego

Źródła do dziejów klasztoru na Wyspie są mocno szczątkowe. Niektóre z nich dostępne są w *Archivum Generale Ordinis Praedicatorum* w Rzymie w serii *Registra magistrorum generalium eorumque vicarium 1469–1589*¹², a inne opublikowane zostały przez Vilmosa Fraknoi i Józsefa Lukcsicsa w *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*¹³.

Dokumenty dotyczące konwentu, w tym *Legenda Beatae Margaritae de Hungaria*, zostały opublikowane w tomie drugim serii *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*¹⁴. Interesującym źródłem jest tekst *Inquisitio de vita et miraculis Margaretae*, opracowany naukowo przez Vilmosa Fraknoi i wydany w tomie pierwszym wspomnianego już *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis*, a także opublikowany w 2022 r. w Krakowie *Żywot bardzo cudowny św. Małgorzaty córki króla Beli IV*, który jest polskim tłumaczeniem kodeksu przepisane go przez Leę Rászkai z 1510 r.¹⁵ Do tego należy dodać źródła przechowywane w Węgierskim Archiwum Narodowym w Budzie, a szczególnie dzieło *Circa Monialium Dominicarum in Insulam Leporum seu B. Margarethae reductionem, et Bonorum*

Kościół konsekrowano w 1350 r., ale budowa trwała jeszcze w latach 70. XIV w., kiedy to dobudowano kaplicę, w której w 1380 r. złożono ciało zmarłej fundatorki. Wiadomo, że w 1353 r. Elżbieta kupiła 9 dodatkowych działek pod powiększenie klasztoru. Budowę klasztoru prowadził warsztat, który powstał podczas wielkich inwestycji królowej Elżbiety w Starej Budzie. Jego czołowym mistrzem był niejaki Corradus Theutonicus, tworzący pod wpływem dzieł południowoniemieckich i austriackich. Klasztor w Óbudzie był w średniowieczu jednym z głównych ośrodków klarysek na Węgrzech i jednocześnie miejscem edukacji szlachcianek. Do 1358 r. królowa Elżbieta umieściła w klasztorze ponad 100 córek rycerzy i szlachciców, częściowo jako zakonnice, a częściowo tylko w celu edukacji. Mniszkami zostały tu także dwie Piastówny: Kunegunda (1340–1373) – córka Bolka II Opolskiego i nieznana z imienia (1353–1368) córka Władysława II Opolskiego. Życie konwentu chwilowo przerwała przegrana bitwa pod Mohaczem (1526 r.) i zapoczątkowana w 1541 r. okupacja turecka. Zakonnice uciekły do Pozsony, zabierając ze sobą skarby klasztoru. Po 1686 r., gdy Buda została wyzwolona przez chrześcijan, część zakonnice powróciła do miasta, ale wobec niemożności odzyskania swojego majątku od ówczesnego właściciela Pétera Zichy, w 1714 r. założyły nowy klasztor w Budzie, który istniał do jego kasaty w 1784 r. przez cesarza Józefa II. Zob. Gąsiorowska. 2000. „Klaryski z dynastii Piastów”, 133.

¹² Julianna Orsós. 2020. „A Nyulak szigeti domonkos apáca kolostor képviselőinek fő vonásai 1458–1526 között”. Turul 93 (3): 97–111; Gábor Kiss Farkas. 2019. „Reading Nuns at the Insula Leporum (Hungary) Traces of bilingualism in A Late Medieval Dominican Nunnery”. Religious Education in Late Medieval Central and Eastern Europe 1: 169–192.

¹³ Vilmos Fraknoi, József Lukcsics. Wyd. 1896–1907. *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. T. 1–4. Budapest: Collegio Historicorum Hungarum Romano.

¹⁴ Emericus Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2: *Diplomata Regum Hungariæ ab Anno (MCCLV) MCCLXX usque ad Annum MCCCII compectens*. Budapest: Academia Litterarum Hungaricae, 685–709.

¹⁵ Narodowa Biblioteka Széchényiego w Budapeszcie (dalej: OrSZK). Sygn. Magyar Nyelvmélek 3. Szent Margitnak negyedik Béla Király Leányának élete, a mely igen tsudálatos; Stefaniak. 2022. *Żywot bardzo cudowny św. Małgorzaty*, 11–15.

ad easdem pertinend. Revindicationem. Mandatum Suae Majestatis cum acclusa PP. Dominicanorum instantja, na które powołuje się wielu przywoływanych już wcześniej autorów.

Dominikanki, choć w średniowieczu były najliczniejszym zakonem żeńskim na Węgrzech, nie doczekały się jak dotąd monografii o swoich klasztorach. Ferenc Kubinyi opublikował w 1861 r. tekst dotyczący zabytków z Wyspy Małgorzaty w Budapeszcie, w którym zajął się również dziejami konwentu¹⁶. Wielkie zasługi dotyczące przybliżenia historii klasztoru na Wyspie położyła Beatrix F. Romhányi, która od lat zajmuje się badaniem dziejów węgierskich zakonów, w tym mniszek i tercjarek dominikańskich¹⁷. Architekturą i dziejami budynków po byłym konwencie zajmowali się: Kálmán Lux, Rozsa Feuerne Toth, Ilona Király, Pál Lovei, Katalin Irásné Melis, Katalin Schwarz, Sándor Lázs i Lajos Implom. Ponieważ literatura ta nie jest znana w szerszych kręgach naukowych języka polskiego, zamiarem autora było stworzenie tekstu, który chce być uzupełnieniem do bogatych dziejów najważniejszego konwentu na Węgrzech doby średniowiecza.

2. Wokół fundacji

Klasztor Najświętszej Maryi Panny na należącej do króla węgierskiego Wyspie Zajęcej (zwanej także *Insula Budensi*, *Insula Leporum*, *Insula Beatae Mariae Virginis*, *Insula Sanctae Mariae*, *Insula Beatae Margarethae*), leżącej na Dunaju między Budą a Pesztem, został ufundowany przez Bêlę IV i jego żonę, Marię Laskaris, w 1252 r. dla ich córki – św. Małgorzaty Arpadówny¹⁸. Usytuowano go w północno-wschodniej części wyspy, bliżej lewego brzegu Dunaju. Monarcha w trzy lata później, 25 lipca 1255 r.¹⁹ wystawił dla konwentu dokument erekcyjny, mocujący jego pozycję w strukturach Korony Węgierskiej²⁰. W dyplomie nadał prawo targo-

¹⁶ Ferenc Kubinyi. 1961. *Archaeologiai Kozlmenyek* artykuł *Margitsziget műemlekei*. T. 2. Budapest: Pesten, 1–25.

¹⁷ Beatrix F. Romhányi. 1996. *Monasteriologia Hungarica Nova. Kandidátusi értekezés*. Budapest (manuskrypt w Bibliotece Węgierskiej Akademii Nauk); Beatrix F. Romhányi. 2000. *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus*. Budapest: Pytheas.

¹⁸ Miklós Pfeiffer. 1917. *A domonkosrend magyar zárdáinak vázlatos története*. Kassa: Szent Erzsébet ny., 85.

¹⁹ Emericus Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1: *Diplomata Regum Hungáriáé ab Anno MI. Usque ad Annum MCCLXX complectens*. Budapest: Academia Litterarum Hungaricae, 326.

²⁰ Katalin Irásné Melis. 2002. „Fejezetek a margitszigeti domonkos apácakolostor történetéből”. Tanítvány. *A magyar domonkosok lapja* 7 (2): 41.

we dla Pesztu i ufundował „ze swej łaski” klasztor dla dominikanek. Tak miasto, jak i klasztor założył po najeździe tatarskim²¹. Tego samego dnia w drugim dokumencie określił dla zamku w Peszcie i dla mniszek na Wyspie wysokości ceł królewskich za towary, które potem były przekazywane na rzecz zakonnic²². W 1243 r. rozpoczęto budowę klasztoru Najświętszej Maryi Panny na Wyspie Zajęcej pod kierownictwem prowincjała dominikanów – brata Michała²³. Dawne zabudowania dworskie rozebrano, pozostawiając jedynie mury, które można było wykorzystać do planowanego założenia klasztorowego, opartego na cysterskich tradycjach budowlanych. Béla IV i jego żona, Maria Laskaris, spędzali dużo czasu w klasztorze. Króla przed śmiercią przywieziono na wyspę, gdzie zmarł 3 maja 1270 r.²⁴ W tym samym również roku zmarła królowa, pochowana u boku męża²⁵.

W 1252 r., tj. w roku fundacji, 18 mniszek z Veszprém przybyło wraz z przeoryszą Katarzyną do budującego się klasztoru. Wspólnota szybko rozwijała się i w 1256 r. stanowiło ją 70 zakonnic²⁶. Dominikanki cieszyły się królewskim i papieskim poparciem. W ich szeregach znajdowały się córki najznamienitszych rodów arystokratycznych i rycerskich. Żyły tu przedstawicielki dynastii: św. Małgorzata (1242–1270) – córka króla Béli IV, jej siostrzenica a córka jej siostry, Anny – Małgorzata Rurykowiczówna (1250–1290), księżniczka Maczwy i bratanica Elżbieta (1255–1323) – córka Stefana V oraz córka bana Maczwy Wilhelma – Małgorzata²⁷. Warto dodać, że w związku ze stałym zagrożeniem najazdami tatarskimi (głównie w 1258 r.) mniszkom wyznaczono jako miejsce schronienia *castrum* Visegrád, położony na zachodnim brzegu Dunaju, w zakolu rzeki, który wzniosła para królewska²⁸.

5 marca 1257 r. papież Aleksander IV udzielił klasztorowi immunitetu, na mocy którego wyjął go spod jurysdykcji arcybiskupa ostrzyhomskiego i podporządkował

²¹ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1043.

²² Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1044.

²³ Kornélia Kolářova Takacsova. 2012. *Klášter dominikánek na Zaječím ostrově na Dunaji. Příklad architektury ženského dominikánského kláštera*. Praha (maszynopis na Katolickim Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Karola), 29.

²⁴ Piotr Stefaniak. 2016. „Z dziejów polityki dynastycznej króla Węgier Béli IV”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 36 (2): 99.

²⁵ Maria Laskaris zmarła między 24 czerwca a 16 lipca 1270 r. Andreas Thiele. 1994. *Erzählende genealogische Stammtafeln zur europäischen Geschichte*. T. 3. *Europäische Kaiser-, Königs- und Fürstenhäuser. Ergänzungsband*. Frankfurt am Main: R.G. Fischer, tablica 207.

²⁶ Böle. 1932. *Życiorys bł. Małgorzaty*, 42.

²⁷ OrSzK. Sygn. Magyar Nyelvemlék 3.

²⁸ Zob. Miklós Héjj. 1970. *A visegrádi királyi palota*. Budapest: Corvina.

bezpośrednio Stolicy Apostolskiej²⁹. Kapituła generalna dominikanów, która odbyła się w 1257 r. we Florencji, przyjęła – na prośbę pierwszego dominikańskiego kardynała, Hugona de Saint-Cher (1200–1263) – konwent pod swoją obediencję³⁰. Papież Urban IV w 1264 r. potwierdził protekcję papieską nad konwentem³¹, a papież Innocenty V w 1276 r. przyznał klasztorowi przywilej azylu³². W 1280 r. papież Marcin IV wydał brewe, na mocy którego zatwierdził mniszkom wszystkie nadane im prawa i przywileje³³. Mikołaj V w 1291 r. zwolnił dominikanki ze wszystkich obowiązków związanych z zaopatrywaniem posłów papieskich³⁴.

Do 1259 r. zespół klasztorny był gotowy do zamieszkania. Wtedy też król 29 lipca wystawił dokument o założeniu klasztoru na wyspie zwanej Zajęczą, w którym pośród mniszek umieścił swą córkę, Małgorzatę. Na jego uposażenie przekazał dobra położone koło starego Pesztu, Vzlar i Sül, Cinkotę [Scyngata], Nemus i Nogus, a także pole Vkurd koło Akusnye wraz z przyległościami³⁵. Powstały konwent podporządkował dominikanom i zezwolił na budowę tzw. mansio dla zakonników posługującym mniszkom, którzy do tej pory przychodzili z klasztoru św. Mikołaja w Budzie³⁶. Zgodę na budowę pobliskiego klasztoru męskiego wydał w tym samym roku papież Aleksander IV³⁷, a jego zabudowania ufundowała królowa Maria Laskaris³⁸.

3. Wygląd klasztoru i jego uposażenie

Klasztor Najświętszej Maryi Panny na Wyspie Zajęczej był najznakomitszym założeniem architektonicznym, jakie powstało za króla Béli IV, i z czasem stał się

²⁹ Pfeiffer. 1917. *A domonkosrend magyar zárdáinak*, 85; Jakab Rupp. 1870. *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre : vagyis nevezetesen városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve*. T. 1. Pest: Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottság, 73.

³⁰ Böle. 1932. *Žyciorys bl. Małgorzaty*, 85.

³¹ Fraknoi, Lukcsics. Wyd. 1896. *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. T. 1, 183.

³² Fraknoi, Lukcsics. Wyd. 1896. *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. T. 1, 156–158; Rupp. 1870. *Magyarország helyrajzi története*, 73.

³³ Fraknoi, Lukcsics. Wyd. 1898. *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. T. 2, 8.

³⁴ Fraknoi, Lukcsics. Wyd. 1898. *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. T. 2, 14; Pfeiffer. 1917. *A domonkosrend magyar zárdáinak*, 85–86.

³⁵ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1225.

³⁶ Takacsova. 2012. *Kláster dominikánek na Zaječím ostrově na Dunaji*, 10.

³⁷ Takacsova. 2012. *Kláster dominikánek na Zaječím ostrově na Dunaji*, 29.

³⁸ Böle. 1932. *Žyciorys bl. Małgorzaty*, 44.

bardzo prestiżową instytucją na Węgrzech. Przy wznoszeniu zespołu klasztornego zatrudniony był brat Michał, który pilnował, aby spełniał on wszystkie parametry domu dla mniszek klauzurowych. Ważną postacią przy budowie był też mistrz Ákos z Budy, a następnie Karol z Óbudy. Wygodny, dwukondygnacyjny klasztor powstał w stylu francuskiego wczesnego gotyku. Od południowej strony przylegał do niego kościół pw. Matki Bożej, który w XIII w., zgodnie z ówczesnymi dążeniami do zachowywania prostoty w architekturze monastycznej, był budowlą jednonawową, o mocno wydłużonym korpusie, z czworoboczną wieżą, usytuowaną przy fasadzie zachodniej, oraz z węższym, dwuprzęsłowym prezbiterium po stronie wschodniej, wzniesionym na planie prostokąta. We wnętrzu kościoła znajdowały się trzy ołtarze: główny z wizerunkiem Maryi oraz boczne – Krzyża Świętego oraz św. Elżbiety³⁹. Wieża przypuszczalnie nie była zbyt wysoka, gdyż nie została wzmocniona przyporami. W narożniku północno-zachodnim posiadała natomiast obły ryzalit, najpewniej mieszczący klatkę schodową. Opięty przyporami, ale tylko w narożnikach, został korpus nawowy i wczesnogotyckie prezbiterium. Wnętrze prezbiterium przykryte zostało dwuprzęsłowym sklepieniem krzyżowym z żebrami opartymi na słupkach. Zachodnią część korpusu wypełniał parterowy chór mniszek o długości 30 i szerokości 12 m. Przykryty był płaskim drewnianym stropem lub otwartą więźbą dachową oraz ograniczony od wschodu przegrodą. Do chóru wchodziło się z wieży oraz przez wejście w zachodniej części ściany południowej, prowadzące ze skrzydła zachodniego klauzury⁴⁰. Zabudowania klasztoru ukształtowały zgodnie ze schematem benedyktyńskim i cysterskim regularny układ trzech skrzydeł, które wraz z nawą kościoła po stronie północnej i czterema skrzydłami krużganków zamknęły kwadratowy dziedziniec wirydarza. Ten ostatni tradycyjnie wykorzystywany był do odpoczynku, medytacji i uprawy ziół lub warzyw. Krużganek w XIII w. był prawdopodobnie po części konstrukcji drewnianej, z jednospałowymi dachami podtrzymywanymi przez belkowe słupy, osadzone na kamiennej podmurówce⁴¹. Zespół na Wyspie był największym klaszturem królewskim w Europie Środkowej. Obok klasztoru powstało municipium, czyli spora wieś. Osiedleńcy, którzy tam zamieszkali, zostali w 1295 r. zwolnieni przez króla Andrzeja III ze wszystkich podatków królewskich⁴².

Podstawą ekonomiczną konwentu były jego rozległe posiadłości. W 1263 r. następcą tronu – król Stefan V potwierdził przekazane mniszkom przez ród Cholno-

³⁹ Bőle. 1932. *Žyciorys bl. Małgorzaty*, 33.

⁴⁰ Rózsa Feuerné Tóth. 1971. „A margitszigeti domonkos kolostor”. Budapest Regisegei 22: 97.

⁴¹ Tóth. 1971. „A margitszigeti domonkos kolostor”, 98.

⁴² Melis. 2002. „Fejezetek a margitszigeti domonkos, 47.

ków winnice na cyplu Cholnok (Csolnok, województwo Esztergom)⁴³. W 1264 r. potwierdził kolejne nadanie zakonnikom, tym razem od synów niejakiego Wzy: Piotra i Franciszka, które obejmowało dobra w Jeneu (Jerő, województwo Pest – Pilis – Solt – Kiskun) i ziemie zwane Zecheu (Tápiószecső) jako rekompensaty za szkody wyrządzone przez Tomasza Kabasa⁴⁴. W 1265 r. swej siostrze, Małgorzacie, następcą tronu przekazał po zmarłym słudze Mikołaju dwa pola orne w Bunken⁴⁵. Tego roku, „z szacunku do Błogosławionej Dziewicy Maryi, Patronki kraju”, nadał mniszkom z Wyspy zwolnienie z wszelkich opłat *collectio* i *exactio*⁴⁶. Donacji przybywało. Wdowa po mistrzu Nanie wraz ze swoimi synami oświadczyła 17 marca 1266 r., że nie odda Demetriuszowi ani nikomu innemu dóbr Sovskuth, bo stanowią one darowiznę na rzecz kościoła pw. Najświętszej Maryi Panny na Wyspie⁴⁷.

Ciekawym politycznym wydarzeniem było zawarcie 23 marca 1266 r. w klasztorze pokoju kończącego krwawą wojnę domową między ojcem i synem: Bélą IV a Stefanem V, w którym pośredniczyła św. Małgorzata. Król poświadczył to *actum et datum in Insula b. Virginis, a. ab inc. D. 1266. indict. VIII. nono die Martio exeunte*⁴⁸.

Z 5 maja 1266 r. pochodzi zapis, w którym komes Nana z Solymár koło Budy, syn Pousa, pochodzący z rodziny Kalán [Kolan] i swobodnie rozporządzający swoim majątkiem, wyraził zgodę, aby jego żona, córka palatyna Moysa, podjęła swoje działania w sprawie dóbr z okręgu Baranya: Chelei, Caplan, Schemel, Chusach i Samud, a także dóbr w okręgu Pest: Gvanda, Mischla i Foncol, a ponadto wsi Thul w powiecie Csongrád, części lasu Kalanguerusy, Suat, Chakan, Bufen, Legen, Ethey, ziemi Olup, części ziemi Olpar nad Cisą, ziemi Buchur, Túrba, pola Egeupha, posiadłości Kera za Cisą, Feeryhu, Gurg, Soud, Dama, części ziem Wisarahel, dzielnicy Qurtuelus, krainy Pispuki nad Cisą, krainy Berégdu i części rzeki Burha, części wsi Helya w Siedmiogrodzie, krainy Latybar, pól Etyń, Leel, Forcu, części pól Wosun, Mousa i Sarus oraz wchodzących w ich skład przynależności, aby na wypadek jego śmierci bez dziedzica przypadły one kościołowi pw. Najświętszej Maryi Panny i tamtejszym mniszkom. Komes za-

⁴³ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1816.

⁴⁴ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1821.

⁴⁵ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1841.

⁴⁶ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1836.

⁴⁷ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1478a.

⁴⁸ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1848; Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1481.

strzegł ponadto, że dożywotnio pozostawił im cały swój majątek. Na wypadek narodzin syna cały klucz majątków miał być zwrócony, a po swojej śmierci z dochodów tych miano wypłacać żonie dożywotni czynsz⁴⁹. W 1266 lub 1269 r. król, w związku z pozwem Bestura – syna Demetriusza, nakazał Akoszewi, proboszczowi z Budy, aby Nana, urzędnik klasztoru mniszek, dokonał transumptu dokumentów w sprawie pola Souskulh. W 1266 r. król Béla IV nadał klasztorowi na Wyspie, swojej córce, a także innym mniszkom przywilej pomnażania dóbr oraz prawo dzierżaw, z zakazem gnębienia przez dzierżawców poddanych klasztornych⁵⁰. Mistrz Parys, syn Aleksandra, przekazał w 1266 r. na rzecz dominikanek majątek Benchench i inne dobra w okręgu Valkó. W 1269 r. jego donację potwierdził król dyplomem sporządzonym przez biskupa Pawła z Veszprém – kanclerza królowej i Farkasa – dawnego proboszcza z Székesfehérváru, wicekanclerza królewskiego i ówczesnego biskupa Győr⁵¹. 9 lutego 1267 r. w Füzitő król, na prośbę swej córki, Małgorzaty, przekazał klasztorowi oficjaliście Mikołajowi prawa *seu fundum*, czyli reprezentowania klasztoru jako fundacji królewskiej. Akt ten potwierdził 30 maja 1277 r. król Władysław IV Kumańczyk⁵². Piotr i Paweł, poddani zamku Kuazth, 8 listopada 1267 r. przekazali swoją ziemię zwaną Woyzlo (Vajszló) kościołowi na Wyspie i sami stali się poddanymi mniszek. W zamian za ich pobożny akt otrzymali z powrotem część ziemi jako wolni poddani Kościoła⁵³. Ten dokument posłużył w długotrwałym konflikcie mniszek z rodem Némeli (Nempty), trwającym w latach 1295–1384. Spór wygrały dominikanki. Zgodnie z królewską wolą z 11 grudnia 1267 r. Weyteh, Dragchynus, Kol, Scegen, Mikołaj, Łukasz i Piotr z Budafelrhéviz przekazali za pośrednictwem królewicza Stefana królownie-mniszce Małgorzacie, a przez nią konwentowi swoje wolnizny⁵⁴. W 1267 r. król Béla IV, na prośbę swojej córki, Małgorzaty, przekazał kościołowi pw. Najświętszej Maryi Panny jako uposażenie wieś Zoluntazacalus, położoną pomiędzy Chollo a Wagiem⁵⁵.

W aktach prawnych dostrzegamy też innego rodzaju wiadomość. Położony przy wschodnim brzegu wyspy, a tuż przy Dunaju zespół narażony był na powodzie. W źródle, jakim jest Legenda św. Małgorzaty, mamy o tym wzmiankę.

⁴⁹ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1481.

⁵⁰ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1512.

⁵¹ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1647.

⁵² Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1518.

⁵³ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1535.

⁵⁴ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1544.

⁵⁵ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1542.

Prawdopodobnie powódź miała tu miejsce w 1267 lub 1268 r., dlatego położono palisady chroniące klasztor przed zalaniem. W 1523 r. podniesiono sprawę bezpieczeństwa przeciwpowodziowego przy okazji omawiania powtórnego pochówku relikwii św. Małgorzaty: *qui vobis videbuntur ossa huiusmodi in ecclesiam monasterii vestri*.

Wyspa, oprócz tego, że była celem pielgrzymek religijnych, stała się miejscem mordu politycznego. W 1272 r. Henryk z Héder zabił księcia Maczwy Bélé Rurykowicza, oskarżonego o uzurpację tronu. Kawałki jego ciała zostały zabrane przez dwie mniszki-księżniczki: Małgorzatę z Maczwy (siostrę księcia) i Elżbietę Arpadównę (jego siostrę wujeczną), i pochowane w kościele klasztornym⁵⁶.

6 stycznia 1268 r. Béla IV polecił Ákoszowi – proboszczowi z Budy, aby Benedykt z Neueg poczekał na chłopą pańszczyźnianego z Székesfehérváru i jego brata, którzy dobrowolnie dołączyli do służby chłopskiej w klasztorze na Wyspie, w zamian za co wnieśli z sobą pole w Neueg jako majątek dla klasztoru⁵⁷. W 1268 r. w Pataku król Stefan V dokonał transumptu i potwierdził dyplom króla Béli IV z 8 listopada 1267 r., w którym Piotr i Paweł, poddani zamku Kuazth, przekazali kolejną darowiznę ziemi na rzecz kościoła mariackiego w Woyzlowie (Vajszló, województwo Baranya)⁵⁸. 3 września 1268 r. w Budzie czterej poddani dominikanek: Paweł, Piotr, Suruk i Jonasz ofiarowali swe pola klasztorowi w Pécsvárad⁵⁹. W 1268 r. znany nam proboszcz budziński Ákos i mistrz Ambrus, kapelan królowej, poświadczili, że podarowali ziemię z zamkiem Wybech klasztorowi Najświętszej Maryi Panny na Wyspie⁶⁰. W Csúth 8 września 1269 r. władca wydał dyplom, w którym przekazał klasztorowi pole zwane Kuldu, należące do zamku w Szolga-győr⁶¹. Dwa tygodnie później w tym samym miejscu wystawił on dokument informujący, że Macha z zamku Wosyak koło Székesfehérváru wraz z braćmi stali się poddanyami zakonnic z Wyspy⁶².

⁵⁶ György Györffy. 1963. *Az Arpad-kori Magyarorszag torteneti foldrajza*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 176.

⁵⁷ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1576.

⁵⁸ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1886.

⁵⁹ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1501.

⁶⁰ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1591.

⁶¹ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1612.

⁶² Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1613.

4. Dzieje klasztoru w czasie panowania Arpadów

Konwent po śmierci świętej córki króla stał się ważnym centrum pielgrzymkowym. Jej grobowiec został ukończony w 1271 r., a wykonali go w czerwonym marmurze rzeźbiarze Piotr i Albert z Lombardii. W 1335 r. został wykonany z białego marmuru i umieszczony już za klauzurą mniszek nowy sarkofag świętej, autorstwa rzeźbiarza z kręgu Tino di Camino⁶³. Nie podano wielkości nagrobka, ale można szacować, że jego długość liczyła około 226–289 cm, szerokość 116–174 cm i wysokość 180–190 cm⁶⁴. Bezpośrednim wzorem dla niego była prawdopodobnie arka św. Dominika z 1267 r. z dedykowanej mu bazyliki w Bolonii⁶⁵.

Pierwsza próba kanonizacji odbyła się już na rok po śmierci Małgorzaty. Na prośbę króla Stefana V, jej brata, papież Grzegorz X w 1271 r. zarządził badanie, które zlecił arcybiskupowi Ostrzyhomia Filipowi, innemu Filipowi – biskupowi Vác oraz opatowi z Zirc. Członkowie komisji rozpoczęli wysłuchiwanie świadków w lipcu 1271 r. Po śmierci papieża w 1273 r. arcybiskupa Ostrzyhomia zastąpił biskup z Várad Ladomér⁶⁶. Pierwszy protokół postępowania kanonicznego nie przechował się, ale korzystano z niego przy edycji dwóch legend o Małgorzacie. Pierwszą z nich napisano po łacinie. Jej autorem był dominikanin – bł. Jan Vercelli, ale wydaje się, że i również dominikanin Marcellus – spowiednik Małgorzaty. Druga legenda – w języku węgierskim – została napisana ok. 1510 r. na Wyspie przez mniszkę Leę Ráskai. Po pierwszym wysłuchaniu świadków Władysław IV podjął starania o kanonizację swej ciotki. Okazało się, że Rzym nie uznał rezultatów tego badania. Papież Innocenty V, który sam był dominikaninem, listami uwierzytelniającymi z 14 maja 1276 r. polecił dokonanie nowego badania przez dwóch kanoników swego dworu: Umberto Bianchi – kanonika z Piacenzy oraz doktora praw De la Corre, a na notariusza obrano Bertholda de Bosan. Po ogłoszeniu w całym kraju, że będą podjęte badania i po wezwaniu wiernych do stawienia się przed komisją, 23 lipca 1276 r. rozpoczęto prace. Zachowany, choć uszkodzony protokół przesłuchań zawiera świadectwa 110 osób,

⁶³ OrSzK. Sygn. Magyar Nyelvemlék 3.

⁶⁴ Kaczmarek. 2010. „Das Grabmal der Hl. Margarete von Ungarn”, 5.

⁶⁵ Kaczmarek. 2010. „Das Grabmal der Hl. Margarete von Ungarn”, 21.

⁶⁶ Ladomér był arcybiskupem Ostrzyhomia w latach 1279–1298 za panowania Władysława Kumańczyka. Urodził się w pobliżu miejscowości Ajki, Balatonhenye i Monoszló. Był krewnym rodów Vásony i Atyusz. Wedle dokumentów w latach 1257–1260 był kantorem i kanonikiem w Veszprém. Stąd dostał się do kancelarii Béli IV, a następnie Stefana V, na którego dworze pełnił urząd wicekanclerza. Nominację na arcybiskupa otrzymał 13 czerwca 1279 r. od papieża Mikołaja III.

m.in. 38 siostr z Wyspy, 6 siostr z innych wspólnot, 6 szlachecianek i 10 kobiet bez szlachestwa. W grupie 45 świadków-mężczyzn było 5 księży diecezjalnych, 5 dominikanów, 2 możnowładców, 7 szlacheiców, 1 lekarz i 3 mieszczan. Ostatnie przesłuchanie miało miejsce 20 października 1276 r. Po zakończeniu badania protokół został zawieszony do Rzymu, a kopię zostawiono u siostr na Wyspie. Na podstawie drugiego protokołu dominikanin Garinus napisał w 1340 r. kolejną legendę o Małgorzacie, która z kolei stała się podstawą słynnej legendy neapolitańskiej. Egzemplarz rzymski protokołu z 1276 r. zaginął. Kopię zostawioną na Wyspie odnalazł w 1641 r. w trumnie św. Małgorzaty u klarysek w Pozsony Emeryk Lósy – arcybiskup Ostrzyhomia i prymas Węgier. Wykonano wtedy odpis protokołu, który wysłano do Rzymu w celu podjęcia kolejnej próby kanonizacji. Również i ten dokument zaginął, niemniej zachowały się dwa odpisy: jeden z 1729 r., który znajduje się w archiwum generalnym dominikanów w Rzymie u św. Sabiny, i drugi z 1880 r., sporządzony z rzymskiego manuskryptu z polecenia Ignacego Batthyány – biskupa z Siedmiogrodu, przechowywany w bibliotece biskupiej w Gyulafehérvár. Odnalazł go Wilhelm Fraknói i porównując z egzemplarzem rzymskim, opublikował w wydanych źródłach biskupstwa w Veszprém⁶⁷.

Stefan V, król od 13 maja 1270 r., tego samego roku potwierdził, po zaświadczeniu przez mistrza Piotra – kustosza zamków Szolgagyőr i w Ostrzyhomiu, że mniszki otrzymały majątek po królowej Marii Laskaris zwany Cholnuk⁶⁸. W drugim dokumencie król potwierdził prawa własności dominikanek do dóbr Potos, z bagnami Chelch oraz polami Petend i Gumulch, należącymi do zamku Szolgagyőr⁶⁹. On też 18 września 1270 r. wydał transumpt, potwierdzający dyplom swego ojca – króla Béli IV z 22 września 1269 r., a dotyczący Machy z Wosyani (Varsány, w województwie Fejér) o jego statusie sługi zamkowego, który był poddanym klasztoru na Wyspie⁷⁰. W tym samym dniu w kolejnym dokumencie, wystawionym na prośbę Mikołaja – prokuratora klasztoru, dokonał transumptu dyplomu swego ojca w sprawie dóbr ziemskich zakonnic w Kuldu (Kuldó, województwo Fejér)⁷¹. W trzecim dokumencie o tej samej dacie na wyraźną prośbę swej córki, Elżbiety, oraz konwentu potwierdził dyplom swego ojca z 8 listopada

⁶⁷ Zob. Elemér Lovas. 1939. *Árpádházi Boldog Margit élete*. Budapest: A Szent István Társulat Kiadása, 6–25.

⁶⁸ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1690.

⁶⁹ Szentpétery. Oprac. 1923. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1, 1691.

⁷⁰ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1965.

⁷¹ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1966.

1267 r., w którym stwierdzano, że Piotr i Paweł – chłopci zamkowi z Kuazth należeli do poddanych kościoła mariackiego na Wyspie, i że oni sami przekazali temu kościołowi swoją ziemię zwaną Woyzlo (Vajszló, województwo Baranya)⁷². Kolejny dyplom dotyczył uznania darowizny z 1264 r. w Ieneu (Jenő, województwo Pest – Pilis – Solt – Kiskun) i Zecheu (Tápiószecső)⁷³. Następny dokument, tym razem z 1270 r., dotyczył zatwierdzenia i odnowienia statutu z 1265 r., na mocy którego poddani mniszek z Wyspy Najświętszej Maryi Panny byli zwolnieni z płacenia podatków⁷⁴. Inny zapis dotyczył zatwierdzenia przywileju Béli IV z 25 lipca 1255 r. w sprawie cła dla mniszek w Peszcie⁷⁵. W kolejnym dyplomie z 1270 r. król potwierdził dokument ojca z 1259 r. oraz swój z 1264 r., dotyczący praw mniszek do wsi Vzlar (Nagy- i Kisoszlár, województwo Pest – Pilis – Solt – Kiskun)⁷⁶. Inny przywilej królewski z 1270 r. potwierdzał nadanie jego ojca z 1268 r. i dotyczył dóbr w Wybech (województwo Pest – Pilis – Solt – Kiskun)⁷⁷, a w kolejnym z tego samego roku król potwierdził darowiznę swego ojca z 1267 r. obejmującą wieś Zoluntazacalus (Apácaszakállas, województwo Komárom)⁷⁸. Z 1270 r. pochodzą dalsze dyplomy. W jednym z nich król „za dukaty” przekazał zakonnikom zamek Szolgagyör i dobra Toxun (Taksony), Zoych i Kaad w województwie Peszt wraz z wyspą Ylbw. W kolejnym król potwierdził donację swojej matki – królowej Marii Laskaris w postaci majątku Theluky (Teleki) w województwie Somogy, wraz ze wszystkimi przynależnościami⁷⁹. W tym samym roku Stefan V przekazał mniszkom Potos (Csilizpatas, województwo Komárom), a także ziemię i bagno zwane Chelch (Csiliz) należące do zamku Szolgagyör, które graniczyły z ziemiami Petend i Gumulch w województwie Pozsony⁸⁰. Warto dodać, że w tak bardzo znaczącym w donacje roku do dominikanek należało już około 80 wsi. Źródłem dochodów były również znaczne kwoty należności celnych. Król Stefan V 2 listopada 1271 r. potwierdził zapis na rzecz mniszek, którego dokonał syn Wzy i Piotr z Jeneu (Jenő), a były to dobra: Sag (Tápióság), Zecheu (Tápiószecső), Geded, Kortul (Kartal, województwo Pest – Pilis – Solt – Kiskun), Bodun (Kétdodo-

⁷² Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1967.

⁷³ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1968.

⁷⁴ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1869.

⁷⁵ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1870.

⁷⁶ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1871.

⁷⁷ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1872.

⁷⁸ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 1873.

⁷⁹ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2033.

⁸⁰ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2039.

ny, województwo Nógrád) i Keueozou (Kajászószentpéter, województwo Fejér) z zastrzeżeniem, że po jego śmierci jego brat miał mieć prawo ich wykupienia⁸¹. W 1271 r. Władysław IV Kumańczyk, następca tronu, przekazał mniszkom na Wyspie ziemię Pach w Zalamegy⁸².

Stefan V 19 lutego 1272 r. zaświadczył wraz z synem Władysławem IV, że synowie Serperesa: Gyan i Rubin, obywatele Ostrzyhomia, „przekazali dominikanom z Wyspy swoje winogrona w mieście”⁸³. 24 lutego 1272 r. król potwierdził dyplom swego ojca, dotyczący dobra zwanego Potos (Csilizpatas, województwo Komárom), które mniszki otrzymały od króla Béli wraz z bagnem Chelch⁸⁴. W kolejnym dokumencie, z 27 lutego 1272 r., król przekazywał swej córce, Elżbiecie, oraz paniom z konwentu wsie Mortunwasara (Martonvásár, województwa Fejér) i Thordos (Tordas), które nabył od kapituły budzińskiej i od niejakiego Grzegorza⁸⁵. Tego samego dnia monarcha wystawił kolejny dyplom zatwierdzający nadanie mniszkom przez swego ojca dóbr Kuldu (Kuldó, województwo Fejér)⁸⁶, a 5 marca 1272 r. on sam darował mniszkom dobra Toxon (Toksany), które niegdyś należały do Rolanda, syna Marka, żupana z Nagysziget⁸⁷. 16 marca w Budzie wydał kolejny list, dotyczący przekazania na własność mniszkom wyspy, na której mieszkaly⁸⁸. 26 maja 1272 r. w Zagrzebiu monarcha zatwierdził inną darowiznę przekazaną przez palatyna Moysa – żupana z Sopron⁸⁹. 17 czerwca tego roku król udzielił konwentowi immunitetu sądowego i zabronił zastępcy burmistrza Pesztu oraz innym sądom sądenia poddanych pani Elżbiety (tj. swojej siostry i przeoryszy klasztoru) i innych sióstr z Wyspy, ponieważ te mogły być pozywane jedynie przez króla⁹⁰. W tym samym roku monarcha przekazał siostrom prawa do posiadłości Dada (Dadapuszta w województwie Somogy)⁹¹. Po 1273 r. (brak datowania na dyplomie) oznaczył granice posesji mniszek w Nyuna z Wyspy Csepel⁹².

⁸¹ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2115.

⁸² Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2143.

⁸³ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2244.

⁸⁴ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2162.

⁸⁵ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2163.

⁸⁶ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2164.

⁸⁷ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2170.

⁸⁸ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2171.

⁸⁹ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2191.

⁹⁰ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2219.

⁹¹ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2230.

⁹² Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2240.

W 1276 r. Władysław IV Kumańczyk przekazał mniszkom na własność całą Wyspę z wyjątkiem pałacu arcybiskupa ostrzyhomskiego, klasztoru franciszkanów i kanonii norbertanów. Ów akt prawny doprowadził w kwietniu 1278 r. do bójki, w której uczestniczyli „słudzy dominikanek” i „słudzy norbertanów”. Po tym wydarzeniu złożono do kapituły budzińskiej pozew „o uzurpację władzy przez dominikanki”, a sprawa ciągnęła się przez długich 18 lat. W 1278 r. mniszki otrzymały od króla prawo do wyłącznego sądzenia ludzi zamieszkujących ich majątki oraz przywilej, że ich klasztor podlegał bezpośrednio władzy królewskiej⁹³. 3 czerwca 1291 r. przed królem, arcybiskupem ostrzyhomskim Lodomérem, mistrzem Tomaszem – prepozytem kościoła pw. św. Tomasza w Esztergomhegyfő i kapitułą doszło do arbitrażu i ugody z klasztorem dotyczącej dochodów celnych w Veteri koło Pesztu. W 1292 r. arcybiskup Lodomér, jako papieski protektor siostr z Wyspy, wydał orzeczenie na ich korzyść przeciwko obywatelom Budy w sprawie sporu o władzę nad ich poddanymi. Z kolei w 1297 r. biskup Veszprém Benedykt Rád zabronił prepozytowi kanonii św. Michała sprawowania praw parafialnych nad mieszkańcami Wyspy⁹⁴.

Po śmierci króla Stefana V konwent stał się miejscem pobytu królowej Elżbiety Kumanki (1240–1290), której bratowa – Elżbieta Arpadówna (1255–1323) – była tutaj przeoryszą. Została ona jednak porwana z klasztoru przez brata i wydana 4 maja 1288 r. za mąż za Zawiśę Rosenberga (Falkensteina) – morawskiego szlachcica. Królowna-mniszka miała już zszarganą reputację w związku z romansem z królem serbskim Stefanem II Uroszem, którego poznała, gdy ten złożył jej wizytę w klasztorze wraz z żoną – Katarzyną Arpadówną, siostrą przeoryszy. Arcybiskup Lodomér tak pisał w tej sprawie do papieża Mikołaja IV:

Wężowym załączkiem tego sporu pomiędzy królem [Władysławem] a królową [Izabelą Andegawenką] była Elżbieta – siostra króla, która przebywała w klasztorze siostr na wyspie w Budzie w 30. roku jej wstąpienia do klasztoru i 26. roku jej ślubów zakonnych. Od kilku lat marzyła o ślubie z Tatarem [chodzi o Stefana II Urosa], ale ponieważ w żaden sposób nie mogła go uzyskać, w najbliższy wtorek przed świętem Zesłania Ducha Świętego, z pewnym Czechem – imieniem Zoys, który był krewnym jej oraz wdowy po królu czeskim Ottokarze [Kunegundy Rurykowiczówny], po upadku wspomnianego króla czeskiego zawarła [z nim] przymierze małżeńskie. Elżbieta, która nie była świętobliwa, a raczej niezakonna, pobudziła swego brata-króla [...]

⁹³ Gusztáv Wenzel. 1874. *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. Budapest: Eggenberger Ferdinánd M. Akad. Könyvtárusnál, 141, 203–204.

⁹⁴ Szentpétery. Oprac. 1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 2, 2269.

przeciwno wszystkiemu, co podoba się Bogu. Ten wyprowadził ją z klasztoru, a ta pożądliva dusza czerpała nawet wielką przyjemność z udawania, że ją biorą na siłę. Potem – z bardzo naganną powagą – wyszła za niego za mąż, ale w bardziej brzydki sposób jako konkubina⁹⁵.

Arcybiskup stwierdzał w liście, że Arpadówna została porwana z własnej woli. Ponadto oskarżył zarówno Zavišę, jak i Elżbietę o kazirodztwo i wskazywał, że łączył ich „drugi stopień pokrewieństwa” (obie żony Zavišy były wnuczkami króla Węgier Béli IV, a ówczesne prawo kanoniczne zabraniało zawierania małżeństw między tego rodzaju bliskimi krewnymi). Elżbieta poprosiła arcybiskupa Lodoméra o uznanie jej małżeństwa, ale ten odmówił⁹⁶. W 1288 r. urodziła dziecko, ale już 24 sierpnia 1290 r. została wdową. Po egzekucji Zavišy nie wróciła na Węgry, lecz wyjechała do Neapolu, by zamieszkać na dworze swej siostry, Marii. Jej pobyt jest potwierdzony po raz pierwszy w lipcu 1300 r. W 1313 r. przebywała w klasztorze dominikanek pw. św. Piotra Męczennika w Neapolu. Dokładny rok jej śmierci nie jest znany, ale w 1323 r. została wymieniona w dokumencie jako osoba zmarła. Według Legendy św. Małgorzaty została pochowana w klasztorze na Wyspie. Po śmierci otoczona była lokalnym kultem należnym świętym. Powstał nawet o niej żywot hagiograficzny, w którym zapisano, nie unikając licznych błędów, takie oto słowa:

Elżbieta, która nosi to imię, a którym czcimy kilku węgierskich świętych, była córką króla Węgier Stefana V i Fenenny – córki Ziemowita kujawskiego, księcia Mazowsza⁹⁷. Od najmłodszych lat była uczona bojaźni i miłości Bożej. W wieku 4 lat wstąpiła do klasztoru sióstr dominikanek, zbudowanego przez jej dziadka ze strony ojca na wyspie Królików w pobliżu Budy, i poświęciła się całkowicie oddawaniu czci Bogu i kontemplacji rzeczy niebieskich. Żyła na wzór swojej ciotki – św. Małgorzaty, dopóki nie opuściła Węgier z woli papieża. W Neapolu zamieszkała w klasztorze św. Piotra, założonym przez jej siostrę, Marię, małżonkę króla Karola Sycylijskiego i zaopatrzonym w bogate darowizny. W swoim nowym domu, pośród Bożego oświecenia, żyła jako posiadaczka wszystkich cnót, ale przede wszystkim wyróżniała się w dążeniu do pokory. Przyjemność sprawiała jej prace domowe, które należały do

⁹⁵ László Makkai, László Mezey. 2019. *Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI–XIV. század*. Budapest: Gondolat Kiadó, 207; Ferenc Kany. 2019. „Az apáca, a szerető, a királyné és a boldog. Egy életrajz az utolsó Árpádok idejéből”. *Történelmi tőredékek* 3: 11–33.

⁹⁶ Makkai, Mezey. 2019. *Árpád-kori és Anjou-kori levelek*, 207.

⁹⁷ Jest to pomyłka. Jej matką była Elżbieta Kumanka, natomiast Fenenna była matką bł. Elżbiety – córki ostatniego króla arpadzkiego Andrzeja III.

obowiązków najmniejszej służącej: odpopielanie pieców, sprzątanie cel, rozpalanie ognia. Im bardziej się uniżała, tym miłsza była dla swego niebiańskiego Oblubieńca. Zamiast ziemskiej korony była godna niebiańskiej korony i aby ją mieć, jej dusza wstąpiła do nieba 6 marca 1285 r. Po jej śmierci wieść o jej świętości rozeszła się wszędzie⁹⁸.

Na przełomie XIII i XIV w. znaczenie klasztoru zmalało. Po wstąpieniu w 1290 r. na tron ostatniego Arpadowicza – Andrzeja III Wenety, ani on, ani jego żona Fenenna (Piastówna kujawska) nigdy nie przybyli do klasztoru. Pamięć o św. Małgorzacie nie miała już dla nich większego znaczenia.

*

Klasztor dominikanek na Wyspie Zajęcej pod Budą był ostatnią fundacją klasztorną uczynioną przez dynastię Arpadów. Był też ważnym na mapie Europy miejscem pielgrzymkowym: to tu do grobu św. Małgorzaty Arpadówny przybywali aż po 1541 r. liczni pątnicy, uzyskujący różne odpusty. Specyfiką klasztoru było to, że żyły w nim mniszki ściśle klauzurowe, które umiały zachować balans między radykalnym odosobnieniem a otwartością na licznie przybywających do ich klasztoru wiernych i pielgrzymów.

Omówiwszy zarys dziejów klasztoru dominikanek na Wyspie Zajęcej pod Budą, należy stwierdzić, że ten najważniejszy w XIII w. konwent żeński generował nie tylko wysoki poziom duchowy i intelektualny, ale był znakomitym centrum ekonomicznym, z którego zarządzano licznymi latyfundiami. W XIV w. nowa dynastia Andegawenów wzniosła klasztor Klarysek w Óbudzie, ufundowany w 1334 r. przez Elżbietę Łokietkównę. W pewnej części przejął on splendor konwentu dominikanek i stał się dla niego wielką konkurencją. Niemniej do początku XVI w. mniszki Zakonu Kaznodziejskiego zachowały palmę pierwszeństwa choćby w zakresie krzewienie nauki i kultury, co może potwierdzać chociażby funkcjonujące w nim skryptorium. Do klasztoru wstępowała elita społeczna Węgier. W XIII w. w jego murach żyły dwie królowny z dynastii Arpadów (Małgorzata i Elżbieta), dwie księżniczki (Rurykowiczówna oraz córka bana Maczwy), a także córki wielkich feudałów i rycerzy.

Ostatni z pokolenia Arpadów: Stefan V i Władysław Kumańczyk traktowali klasztor jako fundację dynastyczną i mauzoleum swej linii rodu. Tutaj spoczęł

⁹⁸ Gábor Hevenesi. 1892. *Ungaricae sanctitatis indicia, sive brevis quinquaginta quinque sanctorum, beatorum*. Tyrnava: Joh. Adam. Friedl, 64–67.

Béla IV wraz ze swoją żoną oraz jego następcą, Stefan V. Władysław IV Kumańczyk nie kontynuował wspierania rodowego klasztoru, gdyż uważał się za poganina wyznającego wierzenia Połowców. Ostatni król z tej dynastii – Andrzej III przez 11 lat swego panowania musiał stawiać czoła wielu wewnętrznym i zewnętrznym problemom, stąd klasztor na Wyspie nie pozostawał w orbicie jego zainteresowań.

Dynastia Andegawenów nie kontynuowała prawa patronatu nad konwentem, niemniej król Karol Robert zaangażował się w kontynuowanie procesu kanonizacyjnego Małgorzaty Arpadówny. Jan Luksemburski, a potem Albrecht I Habsburg, Władysław Warneńczyk i Władysław V Pogrobowiec w niewielkim zakresie interesowali się dominikankami z Wyspy, niemniej mniszki nadal stanowiły wzorcowy klasztor zarówno pod względem kulturowym, jak i materialnym. Za czasów panowania Hunyadich klasztor cieszył się protekcją Elżbiety Szilagi – żony Jana Hunyadiego i matki Macieja I Korwina. Niestety, za obu Jagiellonów doszło do upadku Węgier i w konsekwencji do tułaczki zakonnic, które po zajęciu Budy przez Turków musiały opuścić swój klasztor. Trudno było im osiąść w swoich dobrach, ponieważ w Siedmiogrodzie napotykały na rozwój reformacji, a na terenie Górnych Węgier, choć należały one do katolickich Habsburgów, także nie było możliwości odrodzenia konwentu. Ostatecznie kolejnych 19 lat spędziły u klarysek w Pozsony. Żyjąc gościnnie w cudzym klasztorze, dominikanki nie przyjmowały nowicjuszek. W 1637 r. ich wspólnota wygasła samoistnie wraz ze śmiercią ostatniej dominikanki – Barbary Verebély.

Wzniesiony w połowie XIII w. i rozbudowany w kolejnym stuleciu zespół klasztorny jawił się jako znakomity przykład gotyckiej architektury węgierskiej o francuskiej proveniencji. Był uosobieniem splendoru ostatnich Arpadów i potęgi Królestwa Węgierskiego aż do jego upadku w XVI w., kiedy to cywilizacja łacińska nad Dunajem musiała ustąpić na dwa stulecia przed nawałą islamu. Po świetnym założeniu architektonicznym w Budapeszcie pozostały częściowo zrekonstruowane ruiny, a przecież kiedyś było to niezwykle istotne w Europie Środkowej centrum duchowe i materialne. Powstało po to, aby król Béla IV mógł wypełnić dany Bogu ślub, że jeśli Węgry przetrwają najazd mongolski, to on odda w ofierze swą córkę do klasztoru. Przez trzy stulecia trwała w nim nieustająca modlitwa wstawiennicza za naród węgierski. Oby duchowo-materialne bogactwo klasztoru dominikanek z Wyspy Zajęczej pod Budą było i dla polskich historyków tematem badań, dociekań i poszukiwań, do czego chciał autor zachęcić w niniejszym tekście.

*

Bibliografia

Źródła

Źródła archiwalne

Narodowa Biblioteka Széchényiego w Budapeszcie (OrSzK). Sygn. Magyar Nyelvemlék 3. Szent Margitnak negyedik Béla Király Leányának élete, a mely igen tsudálatos.

Źródła drukowane

Fraknoi Vilmos, Lukcsics József (wyd.). 1896–1907. *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. T. 1–4. Budapest: Collegio Historicorum Hungarum Romano.

Hevenesi Gábor. 1892. *Ungaricae sanctitatis indicia, sive brevis quinquaginta quinque sanctorum, beatorum*. Tyrnava: Joh. Adam. Friedl.

Stefaniak Piotr. 2016. *Szent Margit legendájá írtá Ráskai Lea OP nővér a Boldog Szűz Buda Szigetén lévő domonkos ápácakolostorában 1510-ben. Legenda św. Małgorzaty w klasztorze dominikanek na Wyspie Błogosławionej Dziewicy pod Budą w 1510 r. przepisała mniszka Lea Ráskai OP*. Tłum. Sylwester Rostetter. Wrocław: Wydawnictwo TUM.

Stefaniak Piotr. 2022. *Żywot bardzo cudowny św. Małgorzaty córki króla Beli Czwartego*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

Szentpétery Emericus (wyd.). 1923–1943. *Regesta Regum Stirpis Arpadianae Critico-Diplomatica*. T. 1: *Diplomata Regum Hungáriáé ab Anno MI. Usque ad Annum MCCLXX complectens*; t. 2: *Diplomata Regum Hungáriáé ab Anno (MCCLV) MCCLXX usque ad Annum MCCCCI complectens*. Budapest: Academia Litterarum Hungaricae.

Opracowania

Böle Kornél. 1932. *Życiorys bł. Małgorzaty (królowny-dominikanki)*. Lwów: Wydawnictwo Ojców Dominikanów.

Farkas Gábor Kiss. 2019. „Reading Nuns at the Insula Leporum (Hungary) Traces of bilingualism in A Late Medieval Dominican Nunnery”. *Religious Education in Late Medieval Central and Eastern Central Europe* 1: 169–192.

Feuerné Tóth Rózsa. 1971. „A margitszigeti domonkos kolostor”. *Budapest Regisegei* 22: 97–245.

Gąsiorowska Patrycja. 2000. „Klaryski z dynastii Piastów”. *Nasza Przyszłość* 94: 132

Györfly György. 1963. *Az Arpad-kori Magyarorszag torteneti foldrajza*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Héjj Miklós. 1970. *A visegradi kiralyi palota*. Budapest: Corvina.
- Hirsch Theodor. 1853. „Das Kloster Zuckau und seine Umgebungen während des 13. und 14. Jahrhunderts“. *Neue Preußische Provinzialblätter* 3: 4–71.
- Írásné Melis Katalin. 2002. „Fejezetek a margitszigeti domonkos apácakolostor történetéből”. *Tanítvány. A magyar domonkosok lapja* 7 (2): 41–47.
- Kaczmarek Romuald. 2010. „Das Grabmal der Hl. Margarete von Ungarn. Versuch einer Neubestimmung des künstlerischen Ursprungs und der Entstehungszeit”. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 51: 5–22.
- Kany Ferenc. 2019. „Az apáca, a szerető, a királyné és a boldog. Egy életrajz az utolsó Árpádok idejéből”. *Történelmi töredékek* 3: 11–33.
- Kiss Farkas Gábor. 2019. *Reading Nuns at the Insula Leporum (Hungary) Traces of bilingualism in A Late Medieval Dominican Nunnery*, „Religious Education in Late Medieval Central and Eastern Central Europe”. Budapest. 1. 169–192
- Kolařova Takacsova Kornélia. 2012. *Klášter dominikánek na Zaječím ostrově na Dunaji. Příklad architektury ženského dominikánského kláštera*. Praha (maszynopis na Katolickim Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Karola).
- Kubinyi Ferenc. 1961. *Archaeologiai Kozlmenyek artykuł Margitsziget műemlekei*. T. 2. Budapest: Pesten.
- Lovas Elemér. 1939. *Árpádházi Boldog Margit élete*. Budapest: A Szent István Társulat Kiadása.
- Makkai László, Mezey László. 2019. *Arpad-kori es Anjou-kori levelek. XI–XIV. század*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Niezgoda Cecylian. 2002. *Świętosławiona Jolenta wpośród Arpadów i Piastów*. Kraków: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów.
- Orsós Julianna. 2020. „A Nyulak szigeti domonkos apácakolostor képviselőjének fő vonásai 1458–1526 között”. *Turul* 93 (3): 97–111.
- Pfeiffer Miklós. 1917. *A domonkosrend magyar zardainak vazlatos tortenete*, Kassa: Szent Erzsébet ny.
- Prus Konstanty. 1910. *Świątobliwa księżniczka Ofka i klasztor P.P. Dominikanek w Raciborzu*. Bytom: Wydawnictwo „Katolik”.
- Romhányi Beatrix F. 1996. *Monasteriologia Hungarica Nova. Kandidátusi értekezés*. Budapest (manuskript w Bibliotece Węgierskiej Akademii Nauk).
- Romhányi Beatrix F. 2000. *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus*. Budapest: Pytheas.
- Rupp Jakab. 1870. *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre : vagyis nevezetess városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve*. T. 1. Pest: Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottság.
- Sroka Stanisław. 2004. „Księżniczka z wyspy”. *Miejsca Święte* 3: 21–23.

- Stefaniak Piotr. 2006. *Dominikanki raciborskie. Studia na jubileusz 700-lecia fundacji klasztoru Świętego Ducha w Raciborzu i 800-lecia założenia mniszek Zakonu Kaznodziejskiego*. Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna „WAW” Grzegorz Wawoczny.
- Stefaniak Piotr. 2006. *Dzieje mniszek w krajach słowiańskich*. Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna „WAW” Grzegorz Wawoczny.
- Stefaniak Piotr. 2009. „Dekretał papieża Piusa XII źródłem do dziejów życia św. Małgorzaty Węgierskiej OP”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 91: 329–334.
- Stefaniak Piotr. 2011. *Św. Małgorzata Węgierska*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Stefaniak Piotr. 2016. „Z dziejów polityki dynastycznej króla Węgier Béli IV”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 36 (2): 99–124.
- Stefaniak Piotr. 2019. „Potęga świętości, Święta Małgorzata Arpadówna OP (1242–1270)”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 39 (1): 131–150.
- Thiele Andreas. 1994. *Erzählende genealogische Stammtafeln zur europäischen Geschichte*. T. 3. *Europäische Kaiser-, Königs- und Fürstenhäuser. Ergänzungsband*. Frankfurt am Main: R.G. Fischer.
- Wenzel Gusztáv. 1874. *Árpadkori uj okmánytar. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. Budapest: Eggenberger Ferdinánd M. Akad. Könyvtárúsnál.

*

Streszczenie: Wobec najazdu tatarskiego w 1241–1242 r. na Węgry, król Béla IV złożył ślubowanie, że odda córkę na służbę Bogu, gdy ten uratuje kraj przed zagładą. Tatarzy po roku okupacji wycofali się z Węgier. W tej sytuacji król przekazał w 1245 r. trzypółletnią córkę Małgorzatę do klasztoru dominikanek w Veszprém. W 1243 r. ruszyła budowa klasztoru dla mniszek na Wyspie Zajęcej na Dunaju koło Budy. W 1252 r. królowna wraz z 18 mniszkami zamieszkała w budującym się klasztorze. Béla IV 25 lipca 1255 r. wydał akt fundacyjny klasztoru, który budowano do 1259 r. 5 marca 1257 r. papież Aleksander IV przyjął klasztor pod opiekę Stolicy Apostolskiej. W tym samym roku kapituła generalna Zakonu Kaznodziejskiego inkorporowała mniszki do swego zakonu. W taki sposób powstał najznakomitszy zespół klasztorny na Węgrzech w XIII w., w którym żyły córki władców, rycerzy i możnowładców. W latach 1381–1409 zespół klasztorny został przebudowany, stając się perłą architektoniczną na europejską skalę. Gotycki, strzelisty klasztor wzniesiony został w białym marmurze przez francuskich architektów. Był on także ważnym sanktuarium i miejscem pielgrzymek do grobu św. Małgorzaty Węgierskiej. Mniszki słynęły z wysokiego poziomu duchowego i intelektualnego. Działo tutaj skryptorium. Znamy również trzy mniszki-skryby, które tutaj pracowały w XV w.: Leę Ráskai, Martę Sövényházi i Soror Katerinę. Pomyślność klasztoru zniweczyła inwazja turecka na Węgry. W 1541 r. 18 mniszek uciekło z Wyspy Zajęcej do Wielkiego Waradyna. Mieszkały tam do

1546 r., kiedy z powodu reformacji musiały i stamtąd wyjechać. Udały się do Trnawy, gdzie w 1567 r. otrzymały klasztor św. Jana Chrzciciela. Stamtąd w 1618 r. przeprowadziły się do klasztoru Klarysek w Pozsony, gdzie w 1637 r. zmarła ostatnia mniszka dominikańska, Barbara Verebély, zamykając dzieje najznakomitszego w węgierskich klasztorów.

Słowa kluczowe: Św. Małgorzata Węgierska, mniszki dominikańskie, Béla IV, Wyspa Zajęcza (Małgorzaty), Buda(peszt).

Abstract: The Dominican Nuns' Monastery on Rabbit Island in Buda (1252–1637) as an Example of the Monarch's Paternal Foundation (I). In the face of the Tatar invasion of Hungary in 1241–1242, King Béla IV made an oath that he would put his daughter into the service of God after rejoicing that the country had not been destroyed. After a year of occupation, the Tatars withdrew from Hungary. In this situation, the king gave his three-and-a-half-year-old daughter, Margaret, to the Dominican nuns' monastery in Veszprém in 1245. As early as 1243, the construction of a monastery for nuns on Rabbit Island on the Danube near Buda began. It was supposed to be a monastery where Margaret would live. In 1252, the princess and 18 nuns moved into the monastery under construction. On July 25, 1255, Béla IV issued the founding act of the monastery, which was being built up until 1259. Pope Alexander IV on March 5, 1257, accepted the monastery under the protection of the Holy See, and later that year the general chapter of the Order of Preachers incorporated the nuns into their order. Therefore, the most outstanding monastery complex in Hungary was created in the 13th century. The monastery had an aristocratic character. Four daughters of rulers lived there, daughters of knights and nobles. In the Gothic era, the monastery complex was rebuilt in the years 1381–1409, becoming an architectural pearl on a European scale. The Gothic, soaring monastery was built in white marble by French architects. It was also an important sanctuary, a place of pilgrimage to the grave of Saint Margaret of Hungary.

The nuns were famous for their high spiritual and intellectual level. There was a scriptorium here. We know of three nuns who were scribes nuns who worked here in the 15th century: Lea Ráskai, Marta Sövényházi and Soror Katerina.

The prosperity of the monastery was ruined by the Turkish invasion of Hungary. In 1541, 18 nuns fled from Rabbit Island to Oradea. They lived there until 1546, when they had to leave due to the Reformation. They went to Trnava, where in 1567 they received the monastery of St. John the Baptist. From there, in 1618, they moved to the Poor Clares monastery in Pressburg. There, in 1637, the last Dominican nun, Barbara Verebély, died, closing the history of the most famous Hungarian monastery.

Keywords: St. Margareth of Hungary, dominican nuns, Béla IV, Rabbit (Margaret) Island, Buda(pest).

